

Дискурсивно-стратегічні характеристики мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі

Т. В. Крупкіна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: krupkina.tv@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-07>

Анотація. У статті на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу встановлено типові стратегії реалізації мовленнєвого акту застереження: аргументації, емпатії, ввічливості, турботи та маніпуляції. З огляду на свою гібридну природу, за критерієм мовного вираження застереження демонструє два типи: експліцитний та імпліцитний. Експліцитний мовленнєвий акт застереження має місце у випадках, коли: 1) асертивна та директивна складові виражені експліцитно; 2) іллокуцію застереження виражено за допомогою експліцитної перформативної формули.

Ключові слова: діалогічний дискурс, застереження, мовленнєвий акт, стратегія.

Один з найбільш актуальних напрямків у провідній функціональній парадигмі сучасного мовознавства – прагмалінгвістика – існує вже понад 50 років. За цей час прагматичні студії стали невід'ємною частиною лінгвістичних досліджень. Втім, низка питань залишаються не проясненими, що зумовлює актуальність обраної теми.

У класичній теорії мовленнєвих актів мінімальною одиницею мовленнєвої діяльності визнається мовленнєвий акт, який практично обмежується аспектами мовця та його інтенції [4]. У новій когнітивно-комунікативній парадигмі поняття мовленнєвого акту набуває нового змісту [7], акцентується активна роль слухача, приймається до уваги контекст і ситуація, пресупозиції, фонові знання, соціальний статус та емоційний стан комунікантів. Оскільки дискурс має комунікативну природу, комуніканти «роблять» щось більше, ніж просте вживання мови або передавання ідей – вони взаємодіють [3].

Метою даного дослідження є встановлення та комплексна інтерпретація дискурсивно-стратегічних особливостей висловлень застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Об'єктом дослідження є висловлення застереження. Предметом вивчення виступають дискурсивно-стратегічні особливості мовленнєвих актів застереження. Матеріалом дослідження слугували дискурсивні фрагменти, що містять висловлення застереження, відібрані методом суцільної вибірки з художніх творів німецькомовних авторів та з німецькомовних серіалів ХХІ ст. Для розв'язання поставленого завдання використано такі методи дослідження: метод інтенціонального аналізу – для визначення інтенційної спрямованості висловлень застереження; метод мовленневоактового аналізу – для визначення іллокутивної сили висловлень та вивчення їхнього перлокутивного ефекту з урахуванням співвідношення між мовним наповненням висловлення і намірами комунікантів.

Під дискурсом розуміється «інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, що являє собою сукупність процесу і результату, і включає як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект; в якому виокремлюються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлюють вибір мовних засобів» [6, с. 38].

МА застереження становить гібридний іллокутивний тип, який характеризується одночасною реалізацією двох іллокуцій – асертивної і директивної. Ці іллокуції пов'язані на рівні пропозиційного змісту: директивна складова становить спонукування адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього, а асертивна складова – повідомлення певного стану речей, релевантного для предикованої у спонуванні дії [2]. Як вказує Л.Р. Безугла, «класифікаційні аспекти іллокутивних типів неминуче пов'язані з розглядом експліцитного/імпліцитного способу вираження іллокутивного смислу» [1, с. 267]. Отже, асертивна і директивна складові мовленнєві акти застереження можуть бути виражені експліцитно або імпліцитно. Експліцитний мовленнєвий акт застереження має місце у випадках, коли: 1) асертивна та директивна складові виражені експліцитно; 2) іллокуцію застереження виражено за допомогою експліцитної перформативної формули на зразок *Ich warne dich*. Якщо ж той чи інший компонент застереження виражено в імплікатурі, має місце імпліцитний мовленнєвий акт застереження. Імплікатура есплікується в дужках після знака +>.

Дискурсивна стратегія визначає, які мовленнєві акти здійснює мовець, зокрема, чим зумовлена реалізація застереження. Дискурсивна стратегія комуніканта – це когнітивно-прагматична програма спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта й визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [1, с. 327]. З іншого боку, це комунікативний намір мовця і одночасно мовна об'єктивація цього наміру в дискурсі, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами спілкування [5, с. 85].

У ході роботи було встановлено п'ять найчастотніших дискурсивних стратегій, які зумовлюють реалізацію застереження: стратегії аргументації, емпатії, ввічливості, турботи, маніпуляції.

1) Стратегія аргументації базується на переконуючому впливі на реципієнта, як можна зрозуміти з наступного дискурсивного фрагмента, в якому мовець використовує імперативну конструкцію, що містить директивний компонент, щоб переконати адресата відмовитись від ідеї подальшого розслідування подвійного вбивства. Асертивний компонент в цьому

фрагменті виражено імпліцитно. Директивний компонент являє собою імперативну конструкцію.

1) „Ich rate Ihnen dringend, sofort nach Hause zu liegen, Frau Freud. (+> *Sonst sind Sie in Gefahr.*) Wir b1rauchen Sie hier. Und kommen Sie mir ja nicht auf die Idee, weiter Detektiv zu spielen. (+> *Sonst sind Sie in Gefahr.*) Ich werde jetzt Herrn Gärtner informieren und Sie erwarte ich mit einer der nächsten Maschinen in Hamburg. Ich hoffe, ich habe mich klar und deutlich ausgedrückt.“

(*Julietta Fix „Mr. Goldsteins letzte Reise“, Espresso Verlag GmbH, Berlin 2000, S. 109*)

2) Стратегія емпатії виражається у мотивації до альтруїстичної поведінки на користь іншої людини, спрямованої на поліпшення її емоційного стану або інших важливих для неї справ. Із другого фрагмента стає зрозумілим, що мовець надає адресатові інформацію, імплікуючи директивний та асертивний компоненти мовленнєвого акту застереження, щоб запобігти небажаних наслідків.

2) Cem hat ein Geschäft, wo er Küchengeräte verkauft. Es geht dem Geschäft nicht besonders gut, weil die Preise zu hoch sind. Ein Freund kam zu Cem ins Geschäft zu Besuch. In dieser Zeit war eine potenzielle chinesische Käuferin im Geschäft. Nachdem sie sich das Gerät angesehen und sogar ausprobiert hatte, ging sie weg, ohne das Gerät gekauft zu haben.

Cem (wütend): Ausländer können sich an die Preise nicht gewöhnen.

Freund: Bevor sie sich an deine Preise gewöhnt, geht sie lieber woanders einkaufen.

(+> *Deine Preise sind zu hoch. +> Mach die Preise niedriger.*)

(*Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 3, 36:20 – 36:37*)

3) Стратегія ввічливості. П. Браун та С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як працю над збереженням обличчя, що, на їх думку, є найважливішою соціальною цінністю, своєрідним соціальним, само-орієнтованим (*self-orientated*) іміджем, у збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства. Мовці демонструють два різновиди бажань відносно один одного: негативне обличчя, тобто бажання свободи дій, і позитивне обличчя – визнання іншими мовцями [8, с. 61]. Відповідно, говорять про негативну і позитивну ввічливість. У фрагменті 3 спостерігаємо стратегію позитивної ввічливості: зведена сестра радить сестрі перевернути спортивний килим, щоб та не була покарана за порушення норм мусульманської релігії. Директивний компонент застереження виражено експліцитно спонукальним реченням. Асертивний компонент виводиться з контексту.

3) Zwei neu gewordene Schwiegernwestern versuchen Freundinnen zu werden. Yağmur, ein türkisches Mädchen, hat Lena, ein deutsches Mädchen, zu Yoga eingeladen, wo alle Teilnehmerinnen sowie die Trainerin Muslime sind. Lena hat eine Isomatte mitgebracht, auf der ein halbnackter Mann dargestellt ist.

Lena: Hallo, ich bin Elena, ich wollte gucken, was ihr hier macht.

Sie legt ihre Isomatte auf den Fußboden.

Yağmur: Bist du wahnsinnig?

Lena: Ich hatte keine andere Isomatte.

*Yağmur: Das ist eine Sünde! (+> *Sonst werden alle muslimischen Teilnehmerinnen beleidigt und du wirst aus dem Verein ausgeschlossen!*) Lena, dreh die Matte um!*

(*Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 3, 31:50 – 32:10*)

4) Стратегія турботи полягає у тому, що мовець дійсно зацікавлений у позитивному розгортанні ситуації для адресата, тому намагається сприяти цьому своїм застереженням. Приміром, у фрагменті 5 брат застерігає свою сестру від егоїстичної поведінки, яка може мати негативні наслідки для нових відносин їх матері. Директивний компонент застереження виражено імпліцитно. Асертивний компонент виражено експліцитно – складнопідрядним реченням зі сполучником *wenn*.

4) Lena, deren Mutter vor fünf Minuten erklärt hat, si ziehen sich mit einem neuen Papa zusammen, führt ein Gespräch mit ihrem jüngeren Bruder Nils.

Lena: Wir sind perfekt so, wie wir sind. Du, Mama und ich. Ich werde dem Kerl so was vermiesen, dieser Penner wird ganz schnell wieder fortziehen.

Nils: Mama wusste schon, dass du „Nein“ sagst, weil du immer nur an dich denkst.

Lena: Das stimmt ja wohl überhaupt nicht.

*Nils: Wenn du es ihr jetzt versaust, dann bist du daran schuld, wenn sie mit sechzig immer noch single ist und eine Therapie braucht. (+> *Akzeptiere Mamas neuen Mann!*)*

Lena: Sie ist Therapeutin. Sie braucht sowieso Therapie.

(*Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 1, 4:21 – 4:45*)

5) Стратегія маніпуляції ґрунтується на прихованому впливі на адресата. Під маніпуляцією розуміємо стратегію впливу на співрозмовника зі метою спонування його до дії, вчинку, поведінки всупереч його бажанню [1, с. 167]. Ця стратегія дає змогу керувати людською свідомістю і змушує діяти адресата всупереч його власних бажань. Дискурсивний фрагмент 5 демонструє стратегію маніпуляції, тому що мовець ніби ненароком повідомляє інформацію, що батько залишає жінок, які не готують обіди. В цьому прикладі обидва компоненти мовленнєвого акту застереження виражено імпліцитно.

5) Eine deutsche und eine türkische Familie sind zusammen gezogen. Am ersten gemeinsamen Morgen sitzen zwei türkische Kinder am Esstisch und warten auf das von der neuen Mama vorbereitete Frühstück. Die Mama sagt aber allen „Tschüs“ und begibt sich auf den Weg zur Arbeit. Der türkische Junge, Cem, ist erstaunt.

Cem: Wo bin ich hier?

Metin (sein Vater): In Deutschland. Almaja. Jetzt komm in die Küche und hilf mir. Ich muss zur Arbeit. Jabla.

Metin (am Herd): Verdammt! Jetzt habe ich mich verbrannt. Wieso soll ich es eigentlich alleine machen?!

*Cem (wendet sich an Doris, die neue Mama): O-o. Er setzt immer gerade eben seine Beziehung aufs Spiel. (+> *Koche, sonst verlässt er dich!*)*

(*Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 2, 14:13 – 14:30*)

Проведене дослідження дало змогу визначити п'ять найчастотніших дискурсивних стратегій, які характерні для мовленнєвого акту застереження у сучасному

німецькомовному діалогічному дискурсі. Наведені приклади підтверджують гібридну природу цього іллокутивного типу, яка полягає у поєднанні асертивної та директивної складових.

Перспективи дослідження вбачаємо у встановленні частотності виділених типів дискурсивно-стратегічних характеристик, а також поглибленні когнітивно-прагматичного аналізу в напрямку побудови відповідного акціонального фрейму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 330 с.
2. Безугла Л.Р. Застереження як гібридний мовленнєвий акт / Л.Р. Безугла, Т.В. Крупкіна // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2012. – № 29. – С. 35-38.
3. Dijk T.A. van. The study of discourse / Dijk T.A. van // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. / Ed. by T.A. van Dijk. – L., etc.: Sage, 1997. – Vol. 1.: Discourse as structure and process. – P.1-34.
4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17. – С.22-129.
5. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
6. Шевченко І.С. Дискурс как мыслекommунікативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2003. – № 586. – С. 33–38.
7. Шевченко І.С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі / І.С. Шевченко // Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія. – Вінниця: Нова книга, 2013. – С. 117-134.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: some universals in Language usage. – L., N.Y. et al.: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.

REFERENCES

1. Bezuhla L.R. Verbalizaciya implicytnyx smysliv u nimeczkomovnomu dialogichnomu dyskursi : [monografiya] [Verbalization of implicit meanings in the German dialogical discourse] / L.R. Bezugla. – Xarkiv : XNU imeni V.N. Karazina, 2007. – 330 s. (in Ukrainian)
2. Bezuhla L.R. Zasterezhennya yak hibrydnyy movlennyevyy akt [Warning as a hybrid speech act] / L.R. Bezuhla, T.V. Krupkina // Naukovi pratsi Kam"yanets'-Podil'skoho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky. – 2012. – No. 29. – S. 35-38.
4. Ostyn Dzh. Slovo kak dejstvye [Word as an action] / Dzh. Ostyn // Nove v zarubezhnoy lyngvystyke. – M.: Progress, 1986. – Vyp.17. – S.22-129.
5. Frolova, I.Ye. (2009). Stratehiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi [Confrontation strategy in English-language discourse]. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina Publ.
6. Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak mysliekommunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. Visnyk Kharkiv.nats.un-tu im. V.N. Karazina.-V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33-38 (in Russian).
7. Shevchenko I.S. Movlennyevyj akt i dyskurs v kognityvno-pragmatychnomu ta istorychnomu rakursi [Speech act and discourse at cognitive-pragmatic and historical view] / I.S. Shevchenko // Pereklad u naukovykh doslidzhennyaxh predstavnykiv Kharkivskoyi shkoly : kol. monografiya. – Vinnycya: Nova knyga, 2013. – S. 117-134.

Discourse strategy characteristics of the warning speech acts in the modern German dialogical discourse

T. Krupkina

Abstract. The typical strategies of warning speech act realization are defined in the article on base of the modern German dialogical discourse: argumentation, empathy, politeness, concern and manipulation. Taking into account its hybrid nature, warning shows two types according to its speech expression: the explicit type and the implicit one. We deal with the explicit warning speech act in cases when: 1) the assertive and directive components are expressed explicit; 2) the warning illocution is expressed with the explicit performative formula.

Keywords: dialogical discourse, speech act, strategy, warning.